

Móricz Zsigmond, a debreceni újságíró

(1900. január — június)

Az 1900. év tavaszán Móricz Zsigmond a Debreczeni Hirlap rendes munkatársa volt. Ezt megelőzőleg más debreceni lapok külső munkatársaként dolgozott. Életének erről a rövid, de belső tartalmában, élményvilágában oly gazdag szakaszáról közelebbi részleteket alig tud az irodalomtörténet. Életrajz-írói közül többen még azt is kétségbevonják, hogy egyáltalában munkatársa lett volna valamelyik debreceni lapnak.

Igy Czine Mihály sem hiszi, hogy Móricz Zsigmond valamelyik debreceni lapnak segédszerkesztője lett volna. Szerinte „aligha volt több a tárcarovat egyik munkatársánál”. Ehhez még hozzát teszi, hogy „ritkán végezhetette a segédszerkesztői teendőket”.¹

Móricz Miklós, aki legbővebben foglalkozik bátyja debreceni korszakával, főleg csak szépirodalmi jellegű írásait ismerteti. „Debrecenből nem vitt magával Pestre . . . újságíró múltat. És nem vitt újságírói rutint sem” — írja róla, amihez még hozzát teszi: „Amikor Az Újság szerkesztőségébe belépett, mintha még soha ilyen helyen nem járt volna.”²

„Hivatásos” újságíró volt-e hát Debrecenben Móricz Zsigmond, vagy csak a helyi lapok alkalmilag foglalkoztatott külső munkatársa? A kérdés eldöntésénél — minden eddigi és további kétség eloszlátása végett — mindenképp emlékeztetünk az írónak arra a nyilatkozatára, amelyben maga mondta el, hogy: „Előbb beléptem a Debreceni Ellenőrhöz munkatársnak, azután a Debreczeni Hirlaphoz segédszerkesztőnek . . .”³

Az író visszaemlékezését megerősítik az egykorú „hiteles” debreceni adatok is.

Az 1900. év tavaszán nagyon megsaporodtak Debrecenben a hírlapíró-címmel visszaélő (vagy legalábbis azzal élő!) fiatalemberek. A hírlapírók helyi testülete ezért szükségesnek tartotta, hogy publikálja azoknak a nevét, „akik nem álhírlapírók”. A „Debreczen” május 26-i száma felsorolja mindama újságírók nevét, „akik joggal használhatják a hírlapírói és belmunkatársi nevet”. A Debreczeni Hirlapnál ilyenekként említi Móricz Zsigmond és Mocsáry Miklós nevét.

De van ennél korábbi adat is. Mikor a debreceni Petőfi Dalkör 10 éves jubileumára készülték, az április 24-i választmányi ülésen négy rendező csoportot alakítottak az ünnepség előkészítésére. A III. csoport volt az Irodalmi Bizottság. Ebbe a bizottságba „a Debreczeni Hirlap részéről” beválasztottak Mocsáry Miklós és Móricz Zsigmond „urak” is, mint ezt a lap április 25-i számában olvashatjuk.

Azt is biztosan tudjuk, hogy március közepén Móricz Zsigmond már riportere volt a Debreczeni Hirlapnak. Legelső írása, *A kisvonat és a kisnyúl*, (amelyet a lapból kivágva beragasztott naplószerű Fehér Könyvébe is), 1900. márc. 14-én jelent meg a Debreczeni Hirlapban. Március 16-án pedig nagy feltűnést keltő beszámolót írt a márciusi ünnepségekről ugyan ebbe a lapba, amelyet szintén beragasztott Fehér Könyvébe.

Három hónapig volt Móricz Zsigmond a DH munkatársa és mind a három hónapról kétségtelen adatok bizonyítják itteni működését. De mielőtt még belépett volna a DH szerkesztőségébe, az 1900. év első két hónapjában a Debreceni Ellenőrnek és a Debreczen—Nagyváradi Értesítőnek volt külső munkatársa. „Nem tudunk róla, ki vitte, ki ajánlotta oda . . .” — írja bizonytalanul Móricz Miklós említett cikkében.⁴

Azt hiszem, nem tévedek, ha határozottan állítom, hogy barátja, Mocsáry Miklós volt a kezdő Móricz Zsigmond patrónusa, útnak indítója. Ugyanaz a Mocsáry Miklós, aki JANUS álnéven írt kis füzetében — éppen ebben az időben — olyan baráti melegséggel és közvetlen tájékozottsággal méltatja Móricz Zsigmond még alig induló újságírói, illetve szépirói működését. Ez a közvetlenség és tájékozottság nem azzal magyarázható — mint Czine Mihály

¹ CZINE MIHÁLY: Móricz Zsigmond útja a forradalmakig, Bp. 1960. 113. — NAGY PÉTER — Móricz Zsigmond vázlatos életrajzában — nem is említi a Debreczeni Hirlapot. M. ZS. újságíróskodását a Debreczeni Ellenőrhöz kapcsolja. (Móricz Zsigmond. II. átdolg. kiad. Bp., 1962. 27.) — MÓRICZ VIRÁG csak annyit tud apja debreceni napjairól, hogy „közben újságíró is próbált lenni . . .” (Apám regénye, III. kiad. Bp. 1963. 31) — JUHÁSZ GÉZA — Móricz Zsigmond Debrecene c. tanulmányában — nem is említi M. Zs. itteni újságíróskodását. (L. az ÉPÍTÜNK c. folyóirat 1952. évi 4. sz. 41–58.) Más helyen ugyanó annyit ír: „Van alkalmá a vidéki újságírás nyomorát megismerni, de a nyomdafesték kárpótolja mindezért”. Közöl is egy-két adatot újságírói munkájából. (L. HANKISS JÁNOS szerk. Kortársaink. Móricz Zsigmond. Stádium kiad. Bp. 1928. 6.) — TÓTH BÉLA — Móricz Zsigmond a debreceni kritikák tükrében c. cikkében — csak annyit ír: „Újságírói tevékenységével párhuzamosan itt történik első irodalmi bemutatkozása.” (L. Építünk, 1952. évi 3. sz. 92.)

² MÓRICZ MIKLÓS: Móricz Zsigmond indulása, Bp. 1959. 263. és Móricz Zsigmond az újságírásról, újságírókról. ItK 1955. 366. skt.

³ A forráshely megjelölése nélkül közli PINTÉR JENŐ Magyar Irodalomtörténete, VIII. köt. 745. Bp. 1941.

⁴ ItK 1955. 366.

véli —, hogy „mindenki” belekerült a könyvbe, aki csak Debreczenben tollat fogott a kezébe. Sokkal inkább a baráti közelséggel, amelyik kettőjük között abban az időben kétségtelenül főnnált.⁵

A Debreczeni Ellenőrben között első tárcacikket gyorsan követik a további elbeszélések: az Esztike az utcán, a Rózsika beteg, A bicska stb.

Az Ellenőr szépirodalmi szerkesztője Szini Péter volt. Ő küldte a biztató, bátorító szerkesztői üzeneteket az első írásaival jelentkező, kezdő íróknak.⁶

Nem valamiféle politikai állásfoglalást jelentett, hogy Móricz Zsigmond éppen a liberális kormánypárt lapjában kezdte írói pályafutását. Hiszen „nem tudta akkor talán még azt sem, hol van a politikai jobb oldal és hol a bal” — ahogy Móricz Miklós helyesen jegyzi meg.⁷

A Debreczeni Ellenőr 1900. február 23-i számában (6. l.) jelentette, hogy Mocsáry Miklós a lap szerkesztőségéből kilépett. Ekkor egy időre „nyoma vész” a debreczeni sajtóberkekben. Csak jóval később fedezzük fel nevét a Debreczeni Hírlap hasábjain, ahová aztán magához hívta Móricz Zsigmondot is.

Móricz Zsigmond azonban előbb még a hetenkint egyszer megjelenő Debreczen—Nagyváradai Értesítőknek lett belső munkatársa. Erről a lap február 25-i számában a következő szerkesztői üzenet tanúskodik: „Kíváncsi. Igen! Móricz Zsigmond, a tehetséges fiatal író, mint belső munkatárs, hétről-hétre fog írni a lap részére szellemes dolgokat. Amint látja, már meg is kezdte.”

Ugyanabban a lapszámban tényleg megindult Móricz Zsigmond — Zsiga aláírással jelzett — KRÓNKA című rovata, amelyet április közepéig folytatott. Semmivel sem jobbak, de nem is rosszabbak ezek a kis karcolatok, mint a helyi lapokban akkoriban megjelenő szellemeskedő vagy gúnyolódó vázlatok, színes hírek, megjegyzések. Érdekesebb, hogy a lap szerkesztősége előre „tehetséges fiatal író”-ként mutatta be szerzőjüket, pedig akkor még efféle írása alig jelent meg a debreczeni lapokban.

Április 15-én azonban „az ünnepek hetéről” írott Krónikával már be is fejeződtek ezek a Zsiga aláírású karcolatok a lapban. Összesen hét vasárnapi számban jelentek meg Móricz Zsigmond apró írásai (csak a március 4-i számból hiányzanak), amelyek nem annyira irodalmi értékük, mint a bennük található életrajzi és helyi adatok miatt érdemlik meg figyelmünket.

Mikor Móricz Zsigmond kifogyott a Krónika rovatba való mondanivalókból, ezt a rovatot is Szini Péter vette át tőle, aki vele egyidőben lépett főmunkatársul a lap kötelékébe.

A Krónika-rovat apró cikkein kívül mindössze egy hosszabb „elbeszélése” jelent meg Móricz Zsigmondnak ebben a lapban és pedig *A családapa* című írása (a márc. 11-i szám 3. lapján).⁸

Ebben az időben már a Debreczeni Hírlap rendes munkatársa volt. Itt a napi hírek rovatát többnyire Móricz állítja össze. Ő gyűjti a rovatba való híryanagot. „Feldolgozza” a beküldött híreket, címmel, bevezetéssel vagy befejezéssel látja el azokat. A beküldött nyomtatványokat felragasztja, a közgyűlési és egyéb hivatalos jelentéseket, jegyzőkönyveket megrövidíti, és átírja.

A szerkesztőségi munka mellett házon kívül is rengeteg dolga, szaladgálnivalója van, ami — a belső munkával együtt — reggeltől késő estig, később éjfél utánig lefoglalja minden idejét. Ha kevés a hír, — sőt, ha nem is kevés — „magából” is tesz a hírekhez. Reflexiókkal, megjegyzésekkel, szentenciákkal egészíti ki az adatokat. A lap — addig oly száraz és érdektelen — hírosvata megélnékül. Benépesedik a mindennapi életből ellesett apró eseményekkel és ezek szerkesztői „visszhangjával”.

Különös melegséggel karolja fel és tartja napirenden az apátlan, anyátlan árvák, az elhagyatott gyermekek, a nyomorgó, otthontalan családok, a nincstelen szegények sorsát stb.

A riporter Móricz csak nagyon ritkán írja alá a nevét vagy valamelyik szignumát a lapban megjelenő írásainak. Ezért nehéz bizonyítani a lap egyes cikkeiről, színes híreiről, riportjairól, hogy azok közül melyek Móricz írásai. Néha saját utalásaiból, máskor egyéb

⁵ JANUS, Íróvilág Debreczenben. Fény- és árnyképekben. Bp. — Debreczen, 1900. Mocsáry Miklós — ekkor IV. éves joghallgató — Ungvár városi ügyészének fia volt. Sokat szereplő tagja nemcsak a debreczeni főiskolai ifjúsági életnek, hanem a város társadalmi életének is. Műveltségére jellemző adat, hogy — Szabo Jenővel együtt — már 21 éves korában angol regényeket fordított magyarra. Könyvének Móricz Zsigmondról szóló részét I. Kortársak Móricz Zsigmondról. I. köt. Tanulmányok és kritikák. (1900–1919) Összeállította és a jegyzeteket írta VARGHA KÁLMÁN. Bp. 1958. 7. Szó szerint közli ugyanezt a fejezetet TÓTH BÉLA is (i. m. 92.) és kisebb rövidítésekkel olvasható CZINE MIHÁLY id. könyvében is, 118.)

⁶ Így mindjárt az első elbeszélés megjelenését követő napon. „Amint látja, felhasználtuk. Tárcáit máskor is szívesen látjuk.” Majd február 25-én ismét bátorítólag üzeni MZS-nak: „A Dóczy jónni fog. Csak hadd szóljon tovább!” Később még majd Pestre is üzen neki a lap 1900. november 16-i számában: „Hosszú nekünk s emiatt — sajnálatunkra — le kell mondanunk a közléséről. Tárczáit azonban szívesen látjuk.” (DELL.)

⁷ I. m. 258.

⁸ Ezt a kis történetet Móricz Miklós bátyja e korabeli naturalista írásai egyetlen tökéletes darabjának tartotta. (I. m. 261.)

cikkeiből vagy későbbi műveinek részleteiből ismerünk rá újságírói munkájának nyomára, illetve ekkori újságírói élményeire.

Március közepén Gáspár Imre lett a lap felelős szerkesztője, akinek fiatal korában az akkor kezdődő hazai munkásmozgalommal voltak szoros kapcsolatai.

Az akkor 47 éves, sokat tapasztalt, gyakorlott újságíró március 15-től kezdve sűrűn szerepel (névalírásával és álneveken) a lap hasábjain. Később azonban már alig találkozunk jelölt írásaival.

Gáspár Imre erősen szociális érzésével a legnagyobb jóakarattal figyelte és támogatta a fiatal Móríc Zsigmond munkáját. Vele együtt őszintén rokonszenvezett az elesett szegény emberek sorsával. Bizonyára serkentette is riportertét az efféle témákkal való foglalkozásra.

Az új szerkesztő belépése után az addig délután 3 órakor megjelenő DH *reggeli* lappá alakult át, de továbbra is „pártoktól és kormánytól egyaránt független”-nek vallotta magát. Az átszervezés s a fejlesztési tervek megvalósítása a szerkesztőség megerősítését kívánta volna meg. Ehelyett az történt, hogy Szombathy István március végével megvált a laptól.⁹

Ezután az ő feladatkörét (pl. a színházi előadások referálását) is a megmaradt munkatársaknak, elsősorban Móríc Zsigmondnak kellett ellátnia, mert új munkatárs egyelőre nem jelentkezett.

A korán reggeli megjelenés azzal járt, hogy a lap összeállítását, a tulajdonképpeni szerkesztési munkát az esti órákban kellett végezni. Éjjelkor vagy éjjel után volt a lapzárta. Mindezt addig a kényelmes nappali órákban végezheték a munkatársak és a szerkesztők, s a késő délutáni, még az esti órák pihenő órák voltak.

Az új munkarend felborította Móríc addigi napi időbeosztását is és egyre súlyosabbá tette szerkesztőségi munkáját. Egész délelőttjét s délutánját is a napi hírgyűjtő, tudósító, riporteri munkának kellett áldoznia. Este pedig végeznie kellett a belső szerkesztőségi munkát is. Lassanként ő is segédszerkesztői munkakörbe kerül: átveszi és olvassa, átírja és nyomdába adja a táviratokat, a vidékről érkező tudósításokat, megírja saját híreit és riportjait. Aztán, ha kész a szedés, korrigálja és talán tördeli is az anyagot stb.

Debreceni újságíró sorsát, akkori lelkiállapotát legőszintebben talán a *Vidéki Hírek* c. kisregénye egyik megrázó vallomásában írja meg:

„(Az újságíró) . . . egy rettenetesen szomorú korban újságírásból élt olyan helyen, ahol még kölcsönkönyvtár sem volt . . . Az újságíró szegény, mint egy beteg, szőke moszat, tengődött az ellenséges vizeken, beesett arccal, csendesen, igénytelenül és senki sem sejtette, hogy valóban tehetsége volna valamire. Csak az élclapja némelyik számában pattant ki belőle valami finom, groteszk, humoros forgács, amely a legnemesebb anyag töredékének tűnhetett volna fel, ha hozzáértő szem elébe kerül.” (I. m. 197.)¹⁰

A napi politika tulajdonképpen nem volt reszortja, sem a publicisztika, a közéleti viták területét alig érintette. Az osztályharc kezdeti előcsatározásai iránt még nincs semmi érzéke. A még alig észrevehető szocialista munkásmozgalom iránt szinte semmi érdeklődést nem tanúsít, legfeljebb gúnyolódni tud rajta. Mikor az 1900. év márciusában kőműves sztrájk tört ki Debrecenben, a lapnak egyetlen megértő szava sincs az osztályharcos alapon szervezkedő munkások ügye mellett.¹¹

Állandóan napirenden tartja viszont a lap a városi napidíjas írnokok kis csoportjának szociális helyzetét, akik 80–100 krajcárért görnyednek az irodákban. Ebben a megértésben része van a rovatvezető személyes együttérzésének is.

Annál nagyobb figyelmet szentel mindenkor a lap az erkölcsi kérdéseknek. Ezen a területen szinte meglepő az a határozottság és bátorság, amellyel az ilyen kérdéseket tárgyalja.

Az 1900. év májusának második felében feltűnő módon megritkulnak a Debreceni Hirlapban addig oly sűrűn olvasható színes hírek, sentenciákkal kiegészített tudósítások és

⁹ DH 1900. III. hó 30. sz. 3. l. A lap szerkesztősége és kiadóhivatala ebben az időben a MÁV-állomáshoz közel, a Nagyváradí út 2087. hrsz., illetve a Piac utca 79. sz. házban volt az ún. Gaál-ház mellett.

¹⁰ Az újságírói sok munkát és kevés keresetet panaszojja fel a Debreczen–Nagyváradí Értesítő egyik Krónika-cikkében is, amely a Hirlapnál töltött egy hónapi újságíróskodása után a lap 1900. ápr. 1-i számában jelent meg: „Nincsen kellemesebb érzés, mintha az ember dolgozik és kellemesen tele van a tárcája. S *nincsen kellemetlenebb, mintha dolgozik szakadásig és kellemetlenül üres (a zsebe)*. De legkellemesebb aztán természetesen az, hogyha nem dolgozik és mégis tele van.” – Egy másik színes hírében a „halványképű muzsikáló fiuk”-kal való teljes együttérzését hangsúlyozva így panaszkodik: „Csak folyton ez a hajsza, örökösön előre a lerogyásig, a megsemmisülésig. Ez az ő életük; de hát hiszen a más fajta cigányemberek se különb.” Ezek közé a „másfajta cigányemberek” közé sorolja az író önmagát is: az örökös napi hajsza megfáradottját, a megállás nélküli robot roskadozó áldozatát, akinek szintén örökösön „előre” kell haladnia az igavonásban egészen a lerogyásig, a megsemmisülésig.

¹¹ DH 1900. III. 23. sz. 4. l.

a hírvivat visszaszűrjük a március előtti unalmasságra. Móricz Zsigmond utolsó — névvel jelzett — írása a lap május 27-i számában jelent meg. Ugyanebben a számban a debreceni ál-hírtápirókról szóló hírrel kapcsolatban azt írja a lap:

„A mi munkatársaink névsorát mi tudjuk s legyen róla bárki meggyőződve, hogy kifogásolható egyént nem túrnék meg a szerkesztőségben.”

Feltűnő azonban, hogy a lap *nem közli* munkatársai nevét a nyilvánossággal. (Csak a „Debreczen” május 26-i számából tudjuk meg, hogy Móricz Zsigmond ekkor még munkatársa volt a lapnak.) Úgy látszik, hogy már bizonyos átmeneti állapot volt a lapnál: a „régii” munkatársak éppen távozóban voltak, az új munkatársak pedig még nem foglalták el helyüket az újságnál.

Amilyen észrevétlenül lépett be Móricz Zsigmond a szerkesztőségbe, ugyanolyan zajtalanul, szinte szó nélkül hagyta el a Kutasi-féle redakciót. Testileg-lelkileg kimerülten, kiuzsorázottan, elcsüggedve, reménytelenül és csalódottan hagyta ott munkahelyét. Pedig — ahogy Czine Mihály is írja (i. m. 113.) — „nem lett volna fejlődésére nézve rossz, ha a sors (még) egy időre a segédszerkesztői teendők elvégzésére kényszeríti” Debreczenben. Az újságírói robot nagyobb életrevalóságra, több gyakorlatiasságra és — tegyük hozzá — az élet alaposabb megismerésére ösztönözte volna.

De hát tulajdonképpen „nem volt újságírói természet”. Lelke, írói, költői vágya az újságírói munka közben is szárnyalni szeretett volna. De az örökös, szünet nélküli robotos munka valósággal gúzsbakötötte, földhöz láncolta egész lelki világát. Sehogy sem tudott hozzájutni elképzelt nagy „társadalmi” regényének megírásához sem, amelynek tervéről JANUS is megemlékezett. „Egy szörnyűséges nagy regénynek az anyagát gyűjtöttem magamban (Debreczenben)” — írja egy későbbi nyilatkozatában . . . „Az óriási regény sohasem készült el, sőt az életharc miatt még a küszöbéig sem jutottam el.”

„De azért ezek az ifjúkori ábrándok és tervek, amelyeket *Debreczen homokos és szaharai porral telt utcáin szöttem és pedig nagy nyomortól és még nagyobb reményektől üzve, nem maradtak eredmény nélküliek*, mert 10 év múlva, mikor hozzájutottam a lehetőségekhez, hogy akár két kézzel oszthassam az írást, az ebben az időben kialakult nagy koncepciók részleteit kellett csak előszednem és további 10 esztendőre volt írnivalóm.”¹²

Különös véletlene az életutak találkozásának, hogy a XX. század első évtizedei magyar irodalmának két zseniális alakja, Ady Endre és Móricz Zsigmond, fiatal korában ugyanabban a városban, ugyanabban a szerkesztőségben, sőt valószínűleg ugyanannál az íróasztalnál is kezdte el újságírói-írói-költői pályafutását. Ady Endre számára azonban a Debreczeni Hírlap kopott szerkesztősége — Arany János szép kifejezésével élve — „az erőnek szolgált kirepítő fészke”, ahonnan a „Debreczen” szerkesztőségén át a nagyváradi Szabadsághoz és a Nagyváradi Naplóhoz vitt töretlenül felfelé szárnyaló útja. Ezzel szemben Móricz Zsigmond — három hónapos embertelen és magányos robot után — szinte halálos fáradtan, összetörten és erőtlennül hagyta el a Debreczeni Hírlap szerkesztőségét, hogy azután több mint négy éven át feléje se nézzen az újságírói munkának.

Afra János

Az Asszonyságok díja

— Krúdy regénye születésének félszázados évfordulója elé —

Ezerkilencszáztizenkilencben, amikor Czifra János temetésrendező és a szegény kis Natália történetének látomás ihletésű regényét írta, Krúdy elmúlt negyven esztendő és közel negyedszázados pályafutásának immár harmadik emberi és művészi válságát élte át. Az első a századforduló éveire esett: a néhány éve vidékről a fővárosba feljött fiatalember helyét kereste a számára idegen világban. A városi-polgári életnek a millenniumban ragyogóra festett kulisszái a szeme láttára omlottak össze; a romok mögül előtűnő sivár valóságban az önzés, a megalkuvás és az üzletnek nevezett család uralkodott. „. . . Pest olyan, mint egy züllőfélben levő előkelő maitresse, akit kitarója elhagyott” — írja erről az időszakról szóló számtalan emlékeztetésének egyikében. A vélt polgári eszmények rohamos devalválódása lehangelja, mélyen átéli annak a hajdani kisnemességből származó honorácior rétegnek a dilemmáját, melyből apai ágon ő is származott. Együtt üvöltöni a farkasokkal, vagy lemondani az érvényesüléstről, — ez volt itt a kérdés. Nem akart és nem is tudott asszimilálódni a hatalmas levőkhöz, de a kritikai állásfoglaláshoz sem volt elég ereje, tartása, — tehát az önkéntes száműzetést választotta. Első házasága sem nyújtott számára igazi menedéket, kinzó magányát az íróársak, a víg cimborák, a kocsmák és örömtanyák látogatói között próbálta enyhí-

¹² A forráshely megjelölése nélkül idézi PINTÉR JENŐ Magyar Irodalomtörténete, VIII. köt. 745.